

Predmet apologetike.

Pogledi novijih teologa na apologetski problem.

Dr. Đuro Gračanin.

(Svršetak)

SOMMAIRE.

L'objet de l'apologétique. (Fin). Poursuivant son étude sur l'enseignement des théologiens récents dans cette question l'auteur discute les opinions d'un grand nombre de savants. Ce sont: I. Ottiger, A. Schill, F. Barac, S. Weber, Van Laak, F. Kreib, J. Pohle, A. Seitz, J. V. Bainvel, M. d'Herbigny, A. Michelitsch, Esser, Mausbach, Przywara, Tanqueray, X. M. Mc Bachelet, L. Lercher, A. Gardeil, G. Rabeau, Reg. Garrigou-Lagrange, S. Zimmermann, J. M. Hervé, S. Tromp et d'autres. Comme conclusion il note: 1. le désaccord persistant et cependant moins grand qu'autrefois quant à l'objet matériel de l'apologétique; 2. l'accord quasi complet en ce qui concerne l'objet formel quod de cette science; 3. enfin les divergences moins notables quant à l'objet formel quo, mais divergences qui quand même soulèvent nombre de questions intéressantes au sujet du développement de l'apologétique comme science.

7. Prilično odvojeno stajalište u pogledu apologetike odnosno fundamentalne teologije zastupa Ignatius Ottiger, S. I. On smatra prije svega potrebnim, da iz apologetike isključi mnoga pitanja, koja su gotovo svi apologetičari pred njim pertraktirali. To su naročito razni čisto filozofski problemi.²⁷ Tako u njegovom opsežnom djelu: »Theologia Fundamentalis« pitanje egzistencije Božije nije niti usput dotaknuto. Još manje on smatra apologetskim pitanja o neumrlosti duše, o slobodi volje i druga, koja je Gutberlet smatrao nada sve važnim.

Apologetika je po Ottigerovom shvaćanju teološka disciplina, onaj naime dio teologije, koji naučno brani i dokazuje bo-

²⁷ Ignatius Ottiger S. I., Theologia Fundamentalis, Friburgi Brisgoviae 1897 g. p. VI.

žansko porijeklo, autoritet kršćanske religije i njezine učiteljice: rimo-katoličke Crkve. Kao takva ona ima da bude priprava za proučavanje specijalne teologije, a napose dogmatike.²⁸

O čemu će dakle apologetika raspravljati?

O istinitosti nadnaravne objave i o faktima, koja utvrđuju da se ta objava zaista nalazi u Crkvi katoličkoj.²⁹ Sva ostala pitanja, koja višemanje direktno ne tangiraju ove probleme imaju se udaljiti iz apologetike.

No kolikogod Ottiger zabacuje sve što smatra heterogenim obzirom na predmet apologetike, toliko pitanja, koja drži specifično apologetskim nastoji što temeljitije obraditi. Svoj traktat »De revelatione supernaturali« on je podijelio u dva velika ostsjeka: »Revelationis theoria« i »Revelationis exsistentia«. U prvom, koji je daleko kraći, (ukupno nešto preko 300 strana), pisac raspravlja o pojmu i mogućnosti nadnaravne objave, o njezinoj potrebnosti i koristi, o mogućnosti upoznavanja objave putem čudesa, te konačno o proučavanju i prihvaćanju onoga što je Bog objavio. »Revelationis exsistentia« (koja obuhvaća oko 600 strana) počinje od Adama, zahvaća čitavu prvotnu objavu, zatim govori o objavi što ju je Bog dao Mojsiju, a nakon toga odmah prelazi na čisto kršćansku objavu, koju je Krist donio. Tu sad dolazi i do diskusije proroštava Starog Zavjeta, koja se odnose na Mesiju, da napokon pređe na samu Kristovu nauku i na širenje kršćanstva. Sve je to pertraktirano do u najmanje pojedinosti. Usput je obrađeno i pitanje ostalih religija, specijalno budizma i islama. Čitavo izlaganje i dokazivanje kruni završno poglavlje: *Religio christiana universaliter per orbem praedicanda est.*

Nakon ovoga dolazi, također kao dio fundamentalne teologije, apologetsko-dogmatiski traktat *De Ecclesia Christi*, kome su posvećena čitava dva volumena.

Zanimljivo je ipak da ovaj tako opsežni i duboki inače autor svestranije ne raspravlja o teoretskom i prethodnom pitanju predmeta apologetike, njezinoj naravi. On apologetiku smatra pripravom za proučavanje specijalne dogmatike pa i teologije uopće, ali ne drži da je ona temelj dogmatike. Zato neće da je naziva prolegomenima dogmatike ili općom dogmatikom. On je radije naziva općom ili fundamentalnom teologijom, jer da je time bolje izražen njezin odnošaj prema drugim teološkim disciplinama i da je tako opravdanije staviti u nju i traktat *de Christi Ecclesia*.³⁰

²⁸ Ibid., pp. 2, 3, 9.

²⁹ Ibid. p. 7.

³⁰ Ibid. p. 13, 14.

8. »Lehrbuch der Apologetik« od A. Schilla, koju je kasnije preradio Oskar Witz naziva apologetiku naročitom filozofsko-teološkom disciplinom, koja ima zaseban predmet i vlastite principe. Ona je nauka, koja sa stajališta razuma istražuje i dokazuje predmet teoloških disciplina. To spada na nju, jer teološke nauke, kao i sve druge, same po sebi ne dokazuju svoga predmeta, nego to prepuštaju drugoj disciplini. Ako se teologija i dotakne pitanja svoga predmeta to je iznimno, zapravo per accidens.³¹

Po svom predmetu apologetika je od filozofskih i teoloških nauka bitno različita. Od filozofije se apologetika razlikuje po svom materijalnom predmetu, od teologije pak po svojim principima i svome formalnom predmetu.³² Ona tako zauzima središnje, vlastito mjesto između filozofskih i teoloških disciplina. Ona je naravna filozofska nauka s teološkim ciljem. Stvarniji i točniji od naziva apologetika bio bi naziv fundamentalna teologija ili teološka nauka o principima; manje bi zgodno bilo ime opća dogmatika.³³

Da međutim predmet apologetike točnije još odredimo potrebno je dobro uočiti šta se misli pod njezinim materijalnim a šta pod njezinim formalnim predmetom. Materijalni je predmet apologetike činjenica nadnaravne objave. Pomoću razumskih principa apologetika ima da ispita i provjeri činjenicu objave sasvim općenito. Prema tome materijalni predmet apologetike nijesu pojedinačne objave istine ili sam sadržaj objave kao takav. Na teologiju spada da te pojedinosti u svijetlu objave promatra i objašnjava. Kao što filozofija dokazuje opstanak Božji, ali ne zahvaća njegove unutarnje biti, tako apologetika dokazuje opstanak nadnaravne objave, ali ne zalazi u njezin tajanstveni sadržaj. Ona vodi do pred vrata hrama nadnaravnog života, ali sama ne ulazi u nj. Svaki pokušaj, da se ove granice ovako zacrtane između apologetike i dogmatike uklone vodit će opasnim zabludama: nije kanju razlike između naravnih i nadnaravnih znanosti, između vjere i znanosti. Pokušaj spajanja ili miješanja ovih dviju nauka, doveo bi do »dogmatske apologetike«, koja je isto tako neodrživa kao njezin »Seitenstück« — »apologetska dogmatika«.³⁴

³¹ Andreas Schill — Oskar Witz, Lehrbuch der Apologetik, Zweite Auflage 1903, p. 2.

³² Ibid.

³³ Ibid. p. 3.

³⁴ Ibid.

Činjenica dakle nadnaravne objave to je materijalni predmet apologetike. Ali ista je činjenica i predmet dogmatike. Ona je jedan članak vjere. Kako dakle da ono što je predmet vjere bude istodobno i predmet jedne naravne znanosti? Poteškoća nije velika. Predmet je dogmatike nadnaravna objava ukoliko je ona objekt i, istodobno, nutarnji motiv vjere. Predmet je apologetike činjenica nadnaravne objave ukoliko je samo izvana zasljedena te se samim razumom može upoznati. Kao što nam naime Bog daje, da saznamo za njegov opstanak po vidljivim učincima njegove sve-moći u stvorenjima, tako nam je on zasljedio, da postoji nadnaravni red po vidljivim nadnaravnim učincima (čudesima). Po njima može čovjek saznati za činjenicu nadnaravne objave isto tako sigurno i očitao kao što za opstanak Božiji saznaje po stvorenom svijetu. Pri tome međutim ostaje sadržaj objave iznutra nečit, ali postaje izvana očitim. On se naime pojavljuje kao očitao dokazan i zbog toga kao očitao vjerodostojan. Naročito dakle stajalište, s koga apologetika promatra objavu to je stajalište razumske vjerodostojnosti. To je objektivna vjerodostojnost objave (*credibilitas = es ist vernünftig zu glauben*), iz koje onda slijedi subjektivna dužnost vjerovanja (*credentitas = ich bin verpflichtet zu glauben*).³⁵

Potpuni je predmet apologetike, prema tome, činjenica nadnaravne objave (Materialobjekt) ukoliko imade dokaznu vrijednost pred razumom i u koliko je razum može upoznati kao vjerodostojnu i vjeroobvezatnu (Formalobjekt).³⁶ Ovako koncipirana apologetika ima tri glavna dijela: To su: *demonstratio religiosa*, nauka o religijskim principima ili teorija o kreposti vjere, naime *praeambulum fidei* u užem smislu, (u širem smislu mogu se tu ubrojiti i motiva *credibilitatis*); zatim dolazi *demonstratio christiana*, koja dokazuje da postoji nadnaravna objava; i napokon *demonstratio catholica* dokazuje božanski osnutak Crkve kao posrednice objave.³⁷ Apologetika na ovaj način uzimlje razum i vodi ga prema izvorima vječnog života. Ipak, Bog jedini može mu taj život dati.³⁸

9. Kod nas je najopsežnije o predmetu apologetike raspravljao g. Dr. Fran Barac u svojoj habilitacionoj studiji »O moder-

³⁵ Ibid. p. 4, 5.

³⁶ Ibid. p. 5. — Glede opravdanosti složenice »vjeroobvezatan« u hrvatskom jeziku v. Prof. Dr. T. Maretić, Gramatika i stilistika, drugo popravljeno izdanje, Zagreb 1931, pp. 328—340.

³⁷ Ibid. 13.

³⁸ Ibid. 14.

noj katoličkoj apologetici.³⁹ Bit je apologetike prema ovoj raspravi u tom, da pozitivno opravda kršćanstvo kao natprirodnu religiju. Apologetika treba, da direktnim putem, znanstveno i sistematski, s čisto razumskog stajališta dokaže, da je kršćanstvo, onakovo kakvog ga naučava katolička vjera, doista od Boga objavljena i da je prema tome istinita i božanska.⁴⁰ To znači, da apologetika ide za tim, da utvrdi same razumske temelje vjere i da na osnovu filozofije i historijskih činjenica dokaže kako je božanska objava što je u katoličkoj Crkvi, dostojna vjere, te da smo je prema tome dužni akceptirati.⁴¹

Za razliku od autora koji su pledirali za to, da apologetika ostane sastavni dio dogmatike ili su pak, naprotiv, samo teoretski dokazivali da se treba od nje odijeliti, g. Barac najprije genetički obrazlaže kako je došlo do separacije između te dvije nauke. Sve do 18. stoljeća objava je bila priznavana i svi su se napadaji na vjeru kretali unutar objavljenih istina. Stoga je bilo dovoljno prigodom diskusije pozvati se na dobro utvrđene objavljenje činjenice. Od 18. a još više 19. stoljeća situacija se znatno izmijenila. Priličan dio naobraženih krugova zabacuje objavu, te principijelno otklanja svako dokazivanje zasnovano na njezinim temeljima.⁴² Pred tim novonastalim stanjem dogmatika sa svojim principom pozitivne objave stoji potpuno nemoćna. Napadaju se naime sami njezini naučni temelji, sami principi na kojima ona počiva, a kako nijednoj nauci ne pripada da dokazuje svoja osnovna načega, dogmatika proti tim napadajima ne može ništa. Stari je naime skolastički aksiom: *Nulla scientia probat per se existentiam sui*

³⁹ Prof. Fran Barac, *O modernoj katoličkoj apologetici*. Habilitaciona studija. Požega 1907. Napadana u ono doba kao da je zadahuta modernističkim duhom, ona je, kad su se stišale strasti i uvažila riječ objektivne kritike, zadobila vrijednost i ugled koji joj pripada. Danas kad je vrijeme pregazilo svu onu zaglušnu viku, što ju je izvjesna kritika vodila proti ovoj knjizi lako je prosuditi koliko je namještenosti, ishitrenosti, a i nedosljednosti bilo u tim napadajima. I sam glavni pokretač tih napadaja izjavio je piscu, da su ga drugi njemu bili prikazali kao modernistu, te da žali što je do čitave te polemike došlo. To je njemu na čast! U svjetlu ovakovog priznanja svišno je i govoriti o aprioristično vođenoj kampanji. Treba znati da je g. Barac apologetsku svoju knjigu pisao 1905-6. — u doba najvećeg apologetskog previranja i dakle najmanje godinu dana prije enciklike »Pascendi«. Zato danas svaki teološki naobražen čitatelj jasno vidi kako je pravo značenje studije g. Barca.

⁴⁰ Ibid. p. 13.

⁴¹ Ibid. p. 13.

⁴² Ibid. p. 16, 17.

subjecti, sed illum supponit notum aut secundum sensum aut secundum intellectum aut aliunde demonstratum.⁴³ To gospodin Barac ne veli ovim istim riječima, ali to očito pretpostavlja kad kaže da je besmisleno onome koji ne priznaje same objave pomoću objavljenih istina nešto dokazivati. On će uvijek moći reći: *ἄραρον πρότερον!*⁴⁴

Mora dakle da postoji zasebna, od dogmatike specifično različita nauka koja će braniti same temelje na kojima objava počiva.⁴⁵ Apologetika se dakle od dogmatike bitno razlikuje. Šta to znači? Prije svega, da se od nje razlikuje od nje po svojim subjektivnim principima (*principium a quo*). Dok u dogmatici djeluje vjera ili razum vjerom osvijetljen, u apologetici djeluje jedini razum. Ali te se dvije nauke razlikuju i po svojim objektivnim principima (*principium ex quo*) ili po svom izvoru odakle crpu svoju spoznaju. Dok dogmatika polazi od objave kakvu je na temelju sv. Pisma i Predaje čuva Crkva, apologetika polazi od opažanja i iskustva i logičnog umovanja. Konačno, dok je u dogmatici formalni princip (*objectum formale quod seu quo*) priznavanje dogmatskih istina Božje objave, formalni princip apologetskih istina je razumska očevidnost. Drugim riječima: dogmatika ide od principa vjere kao od svoje polazne točke, apologetika pak od principa protivuriječja, kao što je to slučaj i kod svih čisto razumskih znanosti. U dogmatici vrijedi načelo: *credo ut intelligam*, u apologetici: *intelligo ut credam*. A kako se znanosti razlikuju među sobom po svom objektivnom spoznajnom principu i formalnom principu ili stajalištu s kojega promatraju predmet, očito je da su dogmatika i apologetika dvije različite znanosti.⁴⁶

Materijalni predmeti ovih dviju znanosti dakako da se u mnogom podudaraju: i jedna i druga govore o objavi, sv. Pismu, usmenoj Predaji, Kristu, Crkvi. Ali ta identičnost materijalnog predmeta nije razlog da ih smatramo jednom naukom. I psihologija i anatomija i teologija raspravljaju o čovjeku no zato nećemo reći da su istovrsne znanosti.⁴⁷

Sigurno, da je, uza sve ovo, dosta teško odrediti točne granice između apologetike i dogmatike, te ostalih nauka. Istina je,

⁴³ Zigliara, *Propedeutica ad S. Theologiam seu Tractatus de Ordine supernaturali*, p. 1. sq.

⁴⁴ Barac op. cit. 17.

⁴⁵ Ibid. p. 18.

⁴⁶ Ibid. p. 19, 20.

⁴⁷ Ibid. p. 47.

da je bitni dio apologetike, pravi njezin predmet: objava Božja i učiteljstvo Crkve. Ali uzevši u obzir da je apologetika znanost koju su izazvale moderne prilike, trebati će kod konačnog preciziranja predmeta apologetike osvrnuti se i na praktične potrebe. Ne treba sve prepustiti filozofiji. Jer ako apologetika hoće da bude aktualna i od praktične vrijednosti treba svakako da obrađuje ona pitanja koja su danas od općeg interesa i značenja. Tako misle i drugi apologete: Gutberlet, Schell, Schanz, Hettinger, Schill, Reinhold, Egger.⁴⁸

Prema tome, ma kako se materialiter predmet apologetike podudara s općom ili temeljnom dogmatikom, ipak s formalne strane treba ih smatrati dvjema bitno distinktnim naukama.⁴⁹ Samo ime osnovna teologija bolje izriče značenje ove nauke nego sama riječ apologetika. Neki su se i odlučili za nju. Ipak mnogi, pa i g. Barac, vole izraz apologetika.

Apologetika je, da sve reknemo, obzirom na teologiju ono što je noetika obzirom na filozofiju. Kao što noetika svojom naukom o ljudskoj spoznaji uopće postavlja temelje filozofiji, tako apologetika udara znanstveno podnožje teologiji. U tom smislu ona je teološka noetika.⁵⁰

Ali, iako različita od dogmatike, apologetika stoji s njom u vezi. Ona, uistinu, hoće da filozofskim principima dokaže egzistenciju nadprirodnog reda pa time stupa u red teoloških disciplina. No kako u biti ne prestaje biti filozofska disciplina, to je ona specifična nauka koja sačinjava prijelaz iz filozofije i teologije, između naravnog i nadnaravnog reda.⁵¹ Apologetika je prema svemu ovome teološka disciplina koja čisto znanstvenim pomagalima dokazuje, da je katolička vjera doista istinita natprirodna objava Božja, i zato, da je ne samo razumno, nego i da je naša dužnost katolički vjerovati.⁵²

10. Profesor apologetike u Freiburgu im Breisgau Simon Weber u svom djelu »Christliche Apologetik« polazi

⁴⁸ Ibid. p. 22.

⁴⁹ Ibid. p. 22, 24.

⁵⁰ Ibid. pp. 27—29.

⁵¹ Ibid. p. 29, 30.

⁵² Ibid. p. 33. U većoj ili manjoj vezi s ovom zadnjom pisane su kod nas mnoge rasprave, gdje je djelomično dotaknut i predmet apologetike. Kako međutim većina ovih rasprava, naročito od dr. Antuna Bauera, dr. Josipa Pazmana, gg. prof. dr. Josipa Marića, tangiraju prije svega glavni predmet debate: metodu apologetike, dok o predmetu apologetike obiter et per transenam govore, to za kasnije ostavljamo prikaz njihova naučavanja; kad naime bude govora o samoj metodi apologetike.

pri određivanju predmeta apologetike od samog izraza, koji znači opravdanje, obrana. Predmet dakle apologetike bit će ispravno izlaganje i opravdanje kršćanstva katoličke religije.⁵³ Ta obrana, kao što to uče i ostali autori, ima biti razumska. Apologetika ima da razumski dokazuje vjerodostojnost i obvezanost nadnaravne objave, koja je u katoličkoj Crkvi pohranjena. Kao takva ona je nužan sastavni dio teologije.⁵⁴ Što više, kaže pisac — i to je nova i smiona tvrdnja — bez temelja zasnovanih na apologetskim dokazima naučna teologija može postojati samo u smislu historičke i filozofske religijske nauke. Ona bi tako bila još uvijek jedna važna grana ljudskog znanja, ali ne bi imala prava da zahtijeva apsolutnu vrijednost za svoju inače sigurnu nauku. Razum bi tada mogao smatrati nadnaravnu objavu samo vjerojatnom.⁵⁵

Teologiji je dakle potrebna apologetika kao baza. Ali apologetika je samostalna nauka, koja nije ni čisto filozofske ni dogmat-ske naravi. Ona vodi do predmeta dogmatike, ali ostaje izvan nje i zauzima prvo mjesto u sistemu teoloških disciplina.⁵⁶ U opsežnije izlaganje predmeta apologetike pisac ne zalazi.

11. Među autorima, koji su nastojali što više jasnoće unijeti u pitanje predmeta apologetike ističe se i profesor na gregorijanskoj univerzi u Rimu Hermann Van Laak. Raspravljajući u »*Institutiones theologiae fundamentalis*« o odnošaju dogmatike i fundamentalne teologije on veli: Dogmatika je, po priznanju svih, nauka o vjeri, tj. nauka o stvarima, koje je Bog objavio, ukoliko ih katolička Crkva predlaže i tumači. Prema tome dogmatika pretpostavlja kao već poznatu stvar, da je Bog govorio i da se ono, što je rekao u Crkvi nepogriješivo čuva. No kako obje te činjenice nisu po sebi poznate, potrebna je prije dogmatike, jedna nauka, koja će ih dokazati. Tu nauku, s mnogima, nazivamo fundamentalnom teologijom, zato što utvrđuje temelje ili načela teologije, iako ne fungira kao nutarnji dio njezin.⁵⁷ Jedini je cilj fundamentalne teologije privesti čovjeka spoznaji, da je Bog doista govorio i da katolička Crkva čuva ono što je on rekao.⁵⁸ Formalni prema tome predmet fundamentalne teologije bit će prije svega u tom, da se dokaže činjenicu da je Bog govorio.

⁵³ Simon Weber, *Christliche Apologetik*, Freiburg im Breisgau 1907. p. 1.

⁵⁴ *Ibid.* p. 3.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.* p. 10, 11.

⁵⁷ Hermann Van Laak S. I., *Institutiones Theologiae Fundamentalis*, Tractatus I. Romae, 1910, pp. 12—14.

⁵⁸ *Ibid.* p. 6, 7.

Kako ćemo za ovu činjenicu moći doznati? Ne izravno od Boga, jer mi Boga ne vidimo, ni ne čujemo, nego preko stvorenja. Doznat ćemo dakle za tu činjenicu historičko-filozofskim putem. Historičkim, u koliko se radi o činjenici, filozofskim ukoliko tu činjenicu objave treba svesti na posljednji uzrok, a to je Bog. U drugom redu treba da fundamentalna teologija dokaže, da se ono što je Bog govorio nepogrješivo čuva u katoličkoj Crkvi. A to će opet dokazati na sličan način, naime historijsko-filozofskim putem.⁵⁹

Fundamentalna teologija nije dio dogmatske teologije. Zašto? Zato, jer je formalni predmet dogmatske teologije istina ukoliko je upoznajemo, odnosno izvodimo iz riječi Božje, dok je formalni predmet fundamentalne teologije, istina ukoliko je upoznajemo iz načela stvorenoga poretka. Zbog toga fundamentalna teologija nije dio dogmatske teologije, »proinde illa non se habet ad hanc ut pars ad totum.«⁶⁰ Otud je očito, dodaje autor, da se naša nauka ne može tako s dogmatskom teologijom spojiti ili u jednu istu teološku knjigu staviti, kao da su to dva dijela jedne iste homogene cjeline. To su dvije discipline od kojih jedna bitno drugoj određena.⁶¹

Ali fundamentalna teologija ne izgleda ni dio filozofije. Filozofija promatra nužne biti stvari i to samo utoliko ukoliko se mogu dokazati iz stvorenih principa, a ne počinje svoju argumentaciju od nestvorenog principa, n. pr. Boga koji se objavio. To dapače vrijedi i za naravnu teologiju. Prema tome na filozofiju ne spada ono što se odnosi na nadnaravnu vjeru, pa zato ni ono, što sav svoj razlog ima u tom religijskom poretku. A to je slučaj fundamentalne teologije: ona zato postoji da utemelji opravdanost vjere.⁶²

12. Kakvo iznenađenje, kad iza koga malog apologetskog djela, koje je razmjerno dosta pažnje posvetilo pitanju predmeta apologetike, uzmemo u ruke »Handbuch der Apologetik« od Dr. Filipa Kneiba, profesora apologetike u Würzburgu! On je apologetskim temama posvetio preko osamsto stranica, a da pri tom niti jednom riječju nije zašao u diskusiju pitanja samog predmeta apologetike. Kao da bi stvar bila potpuno likvidirana, i kao da sveopća saglasnost postoji među katoličkim učenjacima, on bez pravog uvoda, bez ikakvog objašnjavanja prelazi na kompoziciju svoga djela. Nikakvog opravdanja, nikakvog tumačenja, zašto i

⁵⁹ Ibid. p. 8, 9.

⁶⁰ Ibid. p. 10.

⁶¹ Ibid. p. 11.

⁶² Ibid. p. 12.

kako to, da je predmet tako shvaćen a ne drugačije. On jednostavno dijeli svoju knjigu na dva velika dijela: u prvom govori o temeljnim istinama naravne religije (Bog i duh); u drugom o ljudskom duhu i objavi (pojam objave), objava u Starom Zavjetu, Evanđelje, Krist, Crkva.⁶³

I Dr. Joseph Pohle, nekoć profesor na univerzi u Breslavi, pišući »Lehrbuch der Dogmatik« u sedam knjiga, jedva da se u uvodu s nekoliko riječi dotakao predmeta apologetike. Usput zapravo, osvrćući se na mišljenja drugih, on kaže, da se dogmatika dijeli u dva dijela: opću i specijalnu. Opća se naziva sad apologetikom, sad opet fundamentalnom teologijom. U posljednje vrijeme, kaže on, počelo se u fundamentalnu teologiju unositi i takove predmete, koji bi jednako dobro svoje mjesto našli i u specijalnoj dogmatici, kao nauka o pravilu vjere, Crkvi, Papinstvu, odnošaju između vjere i razuma. Ta razumna praksa posve je shvatljiva. Kod nutarnje slobode naučnih sistema koji više sliče na zakonit ali nevezan rast biljke, nego na tvrdu i ukočenu formaciju kristala, ta pomičnost nesmiije nikoga iznenaditi, diese Beweglichkeit darf niemanden überraschen!⁶⁴

Dr. A. Seitz, profesor apologetike na teološkom fakultetu u Münchenu, također je napisao prilično opsežno apologetsko djelo: »Natürliche Religionsbegründung. Eine grundlegende Apologetik«, ali ni on u njem ne raspravlja o pitanju predmeta apologetike.⁶⁵ Tek po raspoređaju gradiva vidi se kako on predmet apologetike shvaća. Čitava knjiga ima tri dijela. U prvom se govori o psihološkom temelju religije i iznose se razna mišljenja: Gefühlstheorie, Willenstheorie, Wahrnehmungstheorie i konačno pisac daje »Allseitiger Religionsbegriff«. U drugom dijelu traže se noetički temelji religije, pri čem se ujedno diskutiraju krivi filozofski nazori: kantizam, pozitivizam i agnosticizam. U trećem napokon dijelu govori se o historičkim temeljima religije. Obrazlažu se razni oblici religije, razne teorije o njima, i sve se svršava izlaganjem težnje za pravim Bogom. O kršćanstvu međutim ni govora nema. No isti autor ovo svoje mišljenje o predmetu apologetike nadopunjuje u članku pod naslovom »Apologetik«, što ga je napisao u Herderovom »Lexikon für Theologie und Kirche«. Tu on kaže da se predmet apologetike proteže na tri glavna područja: naravnu religiju, nadnaravnu objavu i nepogrešivo saopćenje jedne i druge po Crkvi koju je Bog ustanovio.⁶⁶

⁶³ Dr. Philipp Kneib, Handbuch der Apologetik, Paderborn 1912. passim.

⁶⁴ Joseph Pohle, Lehrbuch der Dogmatik, Paderborn, 1907. p. 4, 6.

⁶⁵ Regensburg, 1914., passim.

13. J.-V. Bainvel, dugogodišnji, slavni profesor na bogoslovskom fakultetu katoličke univerze u Parizu ne spada među one koji zanemaruju diskusiju o predmetu apologetike. Njegovo djelo »De vera religione et apologetica«, pisano s velikim naučnim aparatom, iznosi o apologetici razrađeno mišljenje. Ne želeći međutim odveć duljiti ovu raspravu, iznijet ćemo samo glavnije momente njegovog poimanja apologetike.

Kao nauka apologetika ide za tim, da kritički ispita temelje na kojima počiva vjera, te da tako dokaže isključivu ispravnost katoličke religije.⁶⁷ No kako u tom svom naučnom zadatku apologetika dolazi u sukob sa mišljenjem suvremenih filozofa, ona mora, da se na njih osvrne i rasčisti idejni teren na kome treba da utemelji svoje dokazivanje. Predmet će apologetike dakle bezuvjetno obuhvatiti i diskusiju raznih filozofskih sistema.⁶⁸

Specifični je predmet apologetike (objectum quem per se et directe respicit) božanska objava u koliko je razumski vjerodostojna i u koliko nas kao takva obvezuje da je prihvatimo. Ali zbog prilika u kojem se apologetski problem odvija, potrebno je osvrnati se na istine koje su u najužoj vezi s tim glavnim predmetom apologetike (sine quibus ipsa christiana demonstratio vix aut ne vix quidem stare possit). Takve su istine: sposobnost razuma da spozna istinu u metafizičkom, moralnom i historičkom redu; opstanak Božji, sloboda i neumrlost duše pa i sve ostalo što je potrebno kao uvjet izgradnje bitnog dijela.⁶⁹

Ovako shvaćena apologetika spada na formalni predmet teologije. Apologetika je dio opće teologije i to upravo onaj dio njezin o kome čitava zavisi, ako ne kao o temelju a ono barem kao o **uvjetu**. Ona pokazuje da teologija nije plod domišljatosti mašte, nego da se kreće u jednom posve stvarnom i istinskom redu.⁷⁰

Apologetika ipak ni sama za se promatrana nije cjelina. Ona je tek obrambeni, negativni dio cjelokupne fundamentalne teologije koja u svom pozitivnom dijelu obuhvaća traktat »de vera religione«.⁷¹

⁶⁶ Dr. M. Buchberger, Lexikon für Theologie und Kirche, erster Band 1930, c. 552.

⁶⁷ J. — V. Bainvel, De Vera Religione et Apologetica, Paris, 1914. p. 2.

⁶⁸ Ibid. pp. 23—53.

⁶⁹ Ibid. p. 58, 59.

⁷⁰ Ibid. p. 2, 3.

⁷¹ Ibid. p. 31.

Tu se tek dokazuje ispravnost katoličke vjere i to u tri etape. Najprije se dokazuje iz naravi čovjekove (koji je animal religiosum) potreba vjere, potreba pozitivne objavljene vjere; u drugoj etapi dokazuje se da je kršćanska vjera prava i u trećoj napokon da je katolička Crkva čuvarica te prave, od Boga objavljene religije.⁷²

14. Za vrijeme svjetskog rata naučni je rad u mnogim domovima, ako ne posve zamro, a ono prilično zastao. To nam objašnjava, barem dobrim dijelom, činjenicu, da je i diskusija o predmetu apologetike kroz te godine utihnula. Možda bi iz te šutnje tkogod mogao zaključiti da je stvar sišla s dnevnog reda. U zbilji nije tako. Pitanje predmeta apologetike ostaje i dalje aktuelno. Malo po svršetku rata izlazi knjiga Mihovila d'Herbigny-a »La Théologie du Révéle,⁷³ koja stvar ponovno diskutira.

Za d'Herbigny-a apologetika nije ni logički ni psihološki prva na putu vjerovanju. Ona pretpostavlja niz razumskih, filozofskih istina, ali i volju spremnu da se obrati objavljenoj istini. Prije apologetike postoji jedna predpriprava, koju se, ako se hoće, može nazvati »prethodnom apologetikom« ili kako neki kažu »Apologétique du seuil«. Ona je osobito u naše vrijeme potrebna. Treba duše pripraviti, učiniti ih da budu »dobre volje«. Jer šta bi koristilo propovijedati objavljenu religiju ljudima, koji kao Jaurès kažu: »svaka istina, koja ne dolazi od nas, laž je« i koji usred francuskog parlamenta dovikuje: »kad bi se Bog sam pojavio, vidljiv, pred masama, prva dužnost čovjeka bila bi da mu uskrati poslušnost.«⁷⁴ Računa dakle treba voditi o ovom mentalitetu i za ljude takvog mentaliteta pisati. Ali to još nije klasična, tradicionalna apologetika. Prava tek apologetika treba da odredi kojim je načinom Bog govorio ljudima, koji su instrumenti božanske objave, kako se može znati da je Bog doista govorio i kako se napokon prepoznaje Crkva, čuvarica riječi Božjih.⁷⁵ Oko rješavanja tih pitanja apologetika mora usredotočiti svu svoju pažnju.

Autor ipak ne razlaže detaljnije kako se taj predmet ima shvatiti, ni njegovu vezu s dogmatikom i teologijom uopće, nego nastoji više da pokaže psihološku povezanost apologetskog istraživanja i dokazivanja s činom vjere, koji napokon, kao nadnaravni dar Božiji, ima da uslijedi.⁷⁶

⁷² Ibid. pp. 143, 210.

⁷³ Paris, 1921.

⁷⁴ Ibid. p. 78.

⁷⁵ Ibid. pp. 71, 72 i 90.

15. Dr. Anton Michelitsch, profesor na univerzi u Grazu smatra da će predmet apologetike najzgodnije odrediti ako pođe od fakta kršćanske religije i katoličke Crkve. Da one postoje to je historijska činjenica. No kako ta činjenica nije po sebi očita, potrebno je stvar ispitati i proučiti. Pokaže li se ona istinitom, treba je braniti protiv neprijatelja i to je upravo zadaća apologetike.

Apologetika je dakle nauka koja istražuje i dokazuje da se kršćanska vjera podudara s razumom (*scientia quae inquit et probat fidei christianae obsequium rationi consentaneum esse*).⁷⁷ Kako pak ova nauka polaže temelje kršćanskoj vjeri, dokazujući opstanak Božiji, neumrlost duše, čudesa Kristova, stoga se zove i fundamentalna teologija.⁷⁸ Pisac smatra oba imena jednako zgodnim, pa stoga i naziva svoje djelo: »*Elementa apologeticae sive theologiae fundamentalis*«. Ono obuhvaća — pisac posebno ne obrazlaže zašto — filozofiju religije ili traktat o religiji uopće, traktat o objavljenoj religiji, nauk o istinitosti kršćanske Crkve, konačno nauku o učiteljstvu Crkve ili pravilu vjere.

Promatrajući u pojedinostima ovu apologetiku vidimo, da su u njoj ne samo svi dokazi o existenciji Božijoj, nego i razlaganja o osebinama Božijim. Ona je dakle preuzela i neke čisto filozofske traktate, dok naprotiv, prema koncu, nalazi se, kako već rekosmo, traktat o učiteljstvu Crkve, koji je pretežno dogmatske naravi. Uza sve to pisac kaže, da apologetika nije filozofija a ni teologija u strogom smislu, nego samo »*Propedeutica ad sacram theologiam*« ili *philosophia praeambula et pedagogia ad theologiam christianam*.⁷⁹

16. »*Religion, Christentum, Kirche. Eine Apologetik für wissenschaftlich gebildete*«, koji su napisali nekoliko teolozi pod redakcijom G. Essera i Mausbacha,⁸⁰ postavlja se na stajalište slično Michelitshevom. Istina je, kaže u predgovoru Mausbach, da se apologetika kao karakteristična jedinstvena nauka ima ograničiti na to, da dokaže nadnaravnu objavu. Ipak po svojoj biti apologetika ne traži to ograničenje (*ihrem Wesen nach fordert die Apologetik keineswegs diese Einschränkung*). Što više, gdje se radi o poduci krugova

⁷⁶ Ibid. pp. 81, 114.

⁷⁷ Dr Antonius Michelitch, *Elementa Apologeticae sive Theologiae fundamentalis*. Editio secunda aucta. Graecii et Viennae, 1921. p. 2.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Erster Band. Fünfte neubearbeitete Auflage. Kempten 1923.

metafizički manje naobraženih, važni razlozi govore proti njemu.⁸¹ Zato kaže urednik, da će njihov rad početi s filozofskim istraživanjem, dokazati iz stvarnosti svijeta opstanak vrhovnog, osobnog Bića duhovne naravi. Iza toga će se ispitati, da li se s pojmom tako shvaćenog vrhovnog Bića slaže pojam nadnaravne objave. Tek nakon toga može se preći na činjenicu objave i sve što je s njom u vezi, da se konačno dođe do katoličke Crkve.⁸²

Polemičko djelo, koje je izašlo iste godine kao i predašnje, »Religionsbegründung« od Ericha Przywara ne sadržava, kako bi se možda prema naslovu moglo očekivati, ništa o predmetu apologetike.^{82a}

17. Ad. Tanquerey u 21. izdanju svoje Dogmatike kaže, da je zadaća apologetike dokazati prije svega božansko porijeklo katoličke vjere. Ona je nauka o motivima, koji božansku objavu, što ju je Krist donio a Crkva predložila, čine vjerodostojnom i obvezatnom.^{82b} Ona obuhvaća traktat o religiji uopće i traktat o objavljenoj religiji. U prvom dijelu autor najprije raspravlja i teoretski utvrđuje pojam religije. Zatim dokazuje potrebu religije na temelju historijskih, psiholoških i metafizičkih podataka. Pokazavši kako su postojeće religije nedovoljne, zaključuje da je potrebna objavljena religija. U čemu ona stoji? Da li je moguća, obvezatna — to su pitanja koja riješava drugi dio. Iza toga slijede kriterija božanske objave.⁸³ Traktat o Kristu božanskom poslaniku ili Kristovoj religiji, koji dolazi nakon svega spomenutog, zauzima posve novo i odijeljeno mjesto. Tu se najprije ispituju izvori kršćanske religije, naime knjige St. i N. Zavjeta. Zatim se dokazuje, da je poslanstvo Kristovo bilo pripravljeno propovijedanjem i proroštvima; da sama uzvišenost nauke pokazuje njezino božansko porijeklo. To isto, napokon, historički potvrđuju razni drugi faktori: osoba Kristova, njezina svjedočanstva, proroštva i uskrsnuće.

U posljednjem se traktatu dokazuje, da je Krist ustanovio katoličku Crkvu. To da je Crkva trebala biti osnovana, tu misao nameće sam razum; no i bez obzira na tu sugestiju razuma historički je sigurno, da je nju Krist doista ustanovio. To potvrđuju i vanjski znakovi Crkve: njezino jedinstvo, neoborivost, svetost itd.

⁸¹ Ibid. p. XIII, XIV.

⁸² Ibid. pp. XIV—XX.

^{82a} Freiburg im Breisgau 1923.

^{82b} Ad. Tanquerey, Synopsis Theologiae Dogmaticae Fundamentalis, Editio 21. Parisiis — Tornaci — Romae 1925. p. 21, 22.

⁸³ Ibid. p. 65.

A sve to skupa nameće zaključak: izvan Crkve katoličke nema spasenja.⁸⁴

Kao što se vidi, ovdje predmet apologetike nije s polazne svoje strane ograničen filozofskim dokazivanjem, da Bog postoji, nego jedino konstatacijom religioznih činjenica. Prividno to izgleda isto, u stvari nije. Apologeta ovdje ne nastupa kao metafizičar, nego kao istraživač prirode, ljudske naravi i ljudskog društva. Kao takav on dolazi do zaključka, da je religija — naime priznavanje i štovanje Boga — univerzalni fakt, koji po sebi, ali samo implicite, jamči da Bog postoji. Ipak zbog svoje univerzalnosti on se ozbiljno nameće svakom čovjeku i traži od svakoga da ispita kako treba Boga štovati, nije li naime Bog sam šta o tome objavio.

18. Svoje vrste mjesto među studijama koje su raspravljale o predmetu apologetike zauzima članak X. M. Le Bacheleta S. I. u Dictionnaire Apologétique de la Foi Catholique: »Apologetique. Apologie«. To nije toliko načelno raspravljanje o apologetici koliko pokušaj da se proučavanjem povijesti apologetike pronađu glavne njezine značajke.

Polazeći dakle s toga stajališta pisac smatra da može razlikovati dvije vrste apologetike: apologetiku u širem i apologetiku u užem značenju. Prva obuhvaća sve što se odnosi na opravdanje i obranu religije bez određene materije i forme, druga naprotiv obuhvaća samo opravdanje temelja kršćanske religije: činjenicu objave. Ovu Le Bachelet naziva također klasičnom apologetikom i veli da se njezina specifičnost najbolje ističe vjerodostojnošću. Apologetika naime utvrđuje i opravdava vjerodostojnost kršćanske objave. Prema tome definicija apologetike glasi: apologetika je nauka kojoj je vlastiti predmet dokazati činjenicu božanske objave ukoliko je ona temelj prave vjere, ili još jednostavnije: nauka o vjerodostojnosti kršćanske i katoličke religije.

Ona obuhvaća dva dijela: jedan filozofski, drugi historijski. U filozofskom se dijelu pretpostavlja opstanak Božji i drugih razumski shvatljivih činjenica te se polazeći od njih dokazuje mogućnost, prikladnost, moralna nužnost itd. objave. U historijskom dijelu apologetika dokazuje da objava doista postoji. Nastojeći da točnije odredimo predmet i područje apologetike, moramo, kaže pisac, paziti na to, da uzimamo u obzir, ne ono što indirektno i izdaleka, nego direktno samo vodi dokazu da je objava vjerodostojna. Praktičnu primjenu ovog principa pisac smatra vrlo laganom.^{84a}

⁸⁴ Ibid. p. 174. 347.

^{84a} Dictionnaire Apologétique de la Foi Catholique. Paris 1925. Art. Apologétique. Apologie, cc. 189—251.

19. Ludovicus Lercher, u svojim »Institutiones Theologiae Dogmaticae«⁸⁵ počinje tumačiti šta je predmet apologetike ili fundamentalne teologije polazeći od definicije katoličke vjere.

Katolička je vjera intelektualni pristanak, apsolutno siguran: obsequium rationi consentaneum. Taj pristanak ne bi bio razuman, kad onaj koji tvrdo vjeruje ne bi logički prije spoznao, da je Bog govorio i da je postavio katoličku Crkvu kao čuvaricu svojih riječi. Zato je upravo z a d a ć a fundamentalne teologije da tu sigurnost, — koja je inače naravna svakom vjerniku, — naučno nedvojbena učini. Subjekt ove nauke je činjenica ili opstanak božanske objave. O njoj naime ona uglavnom radi. Materijalni dakle predmet fundamentalne teologije jesu istine, kojima doznajemo za fakat objave: Krist je božanski poslanik, činio je čudesa, proricao je i t. d. Formalni pak predmet ili stajalište ove nauke je historička i filozofska demonstrabilnost fakta božanske objave. A kako se svaka nauka definira po svom materijalnom i formalnom predmetu to ćemo reći da je fundamentalna teologija nauka o činjenici božanske objave ukoliko se može doznati i dokazati historičkim i filozofskim razlozima.⁸⁶

Što se tiče opsega samog gradiva, kaže Lercher, koga treba obraditi, autori se u tom znatno razilaze. Ništa u tom čudna nema, jer načela na koja se oslanja ova nauka jedna su dalja, a druga bliža. Među dalja, koja se nazivaju p r a e a m b u l a f i d e i spadaju na pr. istine, da postoji osobni Bog, stvoritelj svijeta; da postoji ljudska duša, neumrla i slobodna i t. d. Bliža pak načela odnose se na sam fakat objave, na pr. da je objava moguća, da ima čudesa i da ih možemo upoznati, da je povijest ličnosti i djela Kristovih vjerodostojna i sl. Neki autori posvećuju više pažnje daljim načelima, neki opet bližim, već prema cilju koga su si preduzeli. Učeni međutim pisac sam ne pokušava da naučno odredi šta bi ipak, *stricto sensu*, predmet apologetike morao obuhvatiti. On sam odlučuje se, bez posebno istaknute motivacije, za shvaćanje koje specifično filozofske probleme isključuje iz apologetike.⁸⁷

20. Najmarkantnija valja studija o predmetu apologetike posljednih godina je ona, što je ju napisao A. Gardeil u već citiranom djelu »La Crédibilité et l'Apologétique«.⁸⁸ Markantna izgleda ne samo zbog svoje opsežnosti nego i stoga što ona s temelja čitavo pitanje podvrgava diskusiji. Utvrđeno je već, da

⁸⁵ Oeniponte 1927. Volumen I.

⁸⁶ Ibid. p. I.

⁸⁷ Ibid. p. VI.

⁸⁸ Paris 1928.

je apologetika nauka koja razumskim putem hoće da opravda vjersku ili dogmatsku istinu; problem je na koji način ona to može. Pod kojim je naime izgledom dogma — stvar potpuno nadrazumska — pristupačna razumu? Jedino pod izgledom vjerodostojnosti; ukoliko je naime dostojna da je vjerujemo.

Postavljajući se na stajalište vjerodostojnosti apologetika postaje nauka specifično distinktna i kao takva sposobna da točno bude definirana. Prema tome apologetika ima da bude suma o vjerodostojnosti katoličkih dogmi ili je uopće neće biti. Program apologetike tako koncipiran može se resimirati ovim riječima sv. Pavla: *omnia mihi licent, sed non omnia expediunt; omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate* (I Cor., VI, 12).⁸⁹

Na temelju univerzalnosti ovog formalnog predmeta postavljamo osnovni uvjet naučnog apologetskog rada i kažemo: sve što vodi dokazu, da je Bog govorio, te da je prema tome dogma vjerodostojna, spada u apologetiku. I to, smjesta, opravdava aneksionističke i enciklopedističke značajke apologetike.

Ali nije oportuno da se sve uvlači u apologetiku: apologetika mora izabrati od sveg tog materijala ono, što doista odgovara njezinoj svrsi. Sve što, direktno ili indirektno, ne ide za tim da uspostavi svjedočanstvo o objavi Božjoj mora nemilosrdno biti uklonjeno, kao neprikladno i nekorisno, pa ma kako inače u sebi bilo vrijedno.⁹⁰

Prema tome sve razumske nauke: historija, filozofija, egzegaza, sociologija, sve ljudsko znanje, jednom riječju, potčinjeno je apologetici, ako može služiti utvrđivanju vjerodostojnosti (*toutes les connaissances humaines sont tributaires de l'Apologétique du moment qu'elles peuvent servir à établir la crédibilité*) Time je ujedno rečeno, da apologetika prema svima ovim naukama ima sačuvati samostalnost i služiti se njima kao instrumentima, pazeći dobro da naučna radoznalost ne nadomjesti apologetiku i tako zavlada čitavim njezinim područjem.⁹¹

Kolike bi enormne apologetike postale i odveć jednostavne, kad bi vodile računa o ovim dvijema granicama apologetske slobode! A ipak postavljanje ovih granica rigorozno se zahtijeva od nauke, koja hoće da bude jedna i jedinstvena, i koja traži autonomiju uzimljući jedan određeni formalni predmet, koji njoj samoj posve pripada. »*Est enim in unaquaque scientia vitiosum ut motetur in his quae sunt extra scientiam*«, kaže sv. Toma.⁹²

⁸⁹ Ibid. pp. 210—212.

⁹⁰ Ibid. p. 212, 213.

⁹¹ Ibid. p. 213.

⁹² S. Thomas, In libr. Ethic. I. I, lect. XI. Ibid. p. 214, nota.

Tko da nam napokon dadne apologetski smisao?

Ne ulazeći, kaže pisac, u propisnu kritiku apologetike onakve kakva postoji, neće ipak nekorisno biti vidjeti kakva apologetika mora biti obzirom na glavnije puteve kojima se dosad išlo. Puteve naročito, koji su se udomačili kod teologa rutinom, izvjesnim predrasudama teoloških škola, rezigniranom pasivnošću učitelja i učenika i koji su stvorili konfuziju koja izgleda upravo nepopravljivom,⁹³

Prije svega, šta će u apologetici traktat de vera religione? Da je Bailly nazvao tako svoju apologetiku, koju je publicirao pod konac 18. stoljeća i da je taj naziv postao slavним po francuskim sjemeništim, zar je to razlog da se uza nj uvijek vežemo? Ovaj naslov odgovara na pitanje, kako se ono postavljalo u doba deista i pristaša naravne vjere. Uzimalo se, kao polaznu točku ono, što su oni dopuštali: religiju, i išlo se za tim, da ih se dovede k pravoj religiji. To je bio suvremen naslov. Danas nema smisla. Apologetika nema da se bavi religijom kao takovom, t. j. štovanjem Boga pomoću svih vanjskih i nutarnjih sredstava, među kojima se — kao jedan od njih — nalazi i vjera u božansko naučavanje. Ona ima samo da dokaže mogućnost, potrebnost, opstanak tog naučavanja, iz koga neposredno proizlazi vjerodostojnost katoličke vjere, što je za nju — jedino pitanje. Smjesta sve teze o naravnoj vjeri, o dužnosti iskazivanja kulta Bogu molitvom, žrtvama itd. sva ta prolegomena kojima je stara apologetika oteščavala svoje dokazivanje, iščezavaju i odlaze u specijalnu teologiju — mjesto, koga nikad nisu smjele ostaviti.⁹⁴

To isto vrijedi za dokazivanje božanstva Isusa Krista. Ne radi se u apologetici toliko o tome da se dokaže božansko biće Isusovo, koliko božansko njegovo pravo da naučava. A da se ovo posljednje dokaže, dovoljno je strogo govoreći dokazati njegov mesijski karakter ili jednostavno utvrditi, da je on glasnik Božiji. Čim je to sigurno, evandeoska nauka postaje vjerodostojna, a to je upravo vlastiti cilj apologetike. Bilo bi da pače direktnije, ne zaustavljajući se na vjerodostojnosti evandeoskih podataka, koncentrirati dokazivanje na onaj dio tih podataka, koji se odnose na punomoć što je ju Krist dao svojoj Crkvi. Tako bi se došlo do totalne vjerodostojnosti katoličke dogme, ne samo dogme kakva se pojavljuje u Evandjelju, nego dogme sa svim autoriziranim determinacijama koje su joj kasnije dodane. Koliko bi se s ovom, donekle minimističkom, metodom izbjeglo teškoća, što ih podižu moderne teorije o historičnosti izvjesnih do-

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid. p. 216.

kumenata i o smislu nekih tekstova potrebnih staroj apologetici! Ne radi se o tom, da se učine koncesije u pogledu cjelovitosti sv. Pisma, — ono je za nas čitavo izvan dvojbe, — nego radi se o tom, da se čisto apologetska diskusija svede na što manji teren i tako odmah bliže pomakne prema cilju.⁹⁵

Još suvišniji izgleda u apologetici traktat o Crkvi. Pisac ne poriče nikome pravo da piše traktat o Crkvi u apologetskoj formi; ali to je, kaže on, apologija Crkve, a ne apologetika! Apologetika je — i to se ne može dosta naglasiti — dokazivanje o vjerodostojnosti katoličke dogme uopće, a ne partikularne jedne dogme. Da uspostavljanje božanskog učiteljstva Crkve slijedi iz božanskog naučavanja Kristova, to se podudara s idejom i planom apologetike. Zato će u apologetici trebati dokazati, da je Krist to učiteljstvo uspostavio; trebati će otkriti značajke Crkve, kojoj pripada to učiteljstvo; verificirati, da li te značajke postoje ili ne postoje kod današnjih crkvenih oblika kršćanstva; da se tako napokon dođe, po razlikovanju prave Crkve, do božanskog učiteljstva o kome se radi. Ali zato ne treba s djelomično snažnim, a djelomično nedovoljnim dokazima, što ih pružaju dokumenti o počecima kršćanstva, započeti čitav traktat o Crkvi, hijerarhiji, papinom primatu pa čak i o autoritetu rimskih kongregacija! To tu ne spada. Traktat o Crkvi je teološki traktat.⁹⁶

Kakva još čudnija ideja nadovezati traktat o teološkim mjestima na apologetiku! U toj stvari najbolji među suvremenim tomistima nemaju sebi šta da prigovore. Drugi su za to odgovorni. Bez sumnje, s izvjesnog stajališta, ovaj traktat zavisi o traktatu o Crkvi. Crkva njih čuva, brani i tumači. Ona je za njih odlučni kriterij. I to bi, dakako, bilo dovoljno, da se, — ako se hoće, — stavi teološka mjesta o učiteljstvu Crkve na čelo traktata o teološkim mjestima. Ali to ne sprečava da Tradicija i Sveto Pismo ostanu temeljna teološka mjesta. Crkva samo nepogriješivo odlučuje što sadržava Tradicija i Sveto Pismo. Logički nauka o Crkvi dolazi iza Tradicije i Sv. Pisma. Ako teološka mjesta počnu s teološkim mjestom o Crkvi, to će biti samo s razloga praktičnosti i komotnosti. Ali ono, što se ne može učiniti a da se ne ide proti vlastitim značajkama teoloških mjesta, to je, da se njihov autoritet zasnuje na autoritetu učiteljstva Crkve ukoliko taj autoritet proizlazi iz razumskih dokaza apologetike. To bi značilo sniziti vrijednost teoloških mjesta, koja kao temelj teologije, moraju potpuno u vjeri započinjati. Između njih i konca apologetskog traktata o Crkvi nadošao je potpuni i konačni pristanak uz katoličku vjeru, i s njime se je apologetika svršila. Između apologetike i teolo-

⁹⁵ Ibid. pp. 216, 218.

gije postoji s naučnog stajališta diskontinuitet. U intervalu nadolazi psihološki čin, slobodan i nadnaravan, čin je vjerovanja, i taj definitivno zaključuje ciklus priprava za vjeru, što ih pruža apologetika. Teologija započinje **ne s apologetskim konkluzijama, nego s vjerom**, »procedit ex principiis fidei«. ⁹⁷

Oduzevši apologetici teološka mjesta, tim samim nije ćemo da bi ona bila fundamentalna teologija. Sigurno, kao razumska disciplina apologetika ne može biti temelj teologije. Temelj teologije je »argumentum ex auctoritate« (I, q. I. a. 8, ad 2). Objava sadržana u Tradiciji i Sv. Pismu. Ne samo da apologetika nije temelj teologije nego se ne može reći, kao što hoće Kleutgen, da je ona njezin nužan uvjet. Za apologetiku se može reći da je nužan uvjet **vjere**, što je sasvim druga stvar. Ali čim vjera započne, apologetika je svršila svoje djelo: s teologijom mi ulazimo u novo područje, koje ne zavisi o apologetici, nego o božanskom svijetlu. Ako je apologetika uvod u vjeru, strogo govoreći ona nije uvod u teologiju. ⁹⁸

Je li apologetika opća teologija? Niti to nije. Ona je razumska disciplina, a nazovemo li je i teologijom, to će biti utoliko ukoliko je teologija adoptira, proširivši i na nju svoje područje. Ona nije ni teološka logika ni nadnaravna logika. Logika je nauka o formalnim pravilima mišljenja, pa ako kakva specijalna logika može promatrati određeni materijal, to nije direktno. Apologetika nije logika, nego primjena logike. ⁹⁹

Svršavajući ovu »pars destruens« našeg rada, zaključuje Gardail, moramo se ispričati da smo se suprostavili tolikim uglednim apologetičarima. Na to nas je prisilio očajan nered ideja u pitanju predmeta apologetike. Nećemo da se i dalje mogne reći, da je nauka koja razumski opravdava vjeru u stanju formiranja, barem u koliko se tiče njezinog predmeta i njezine metode. Tâ to bi značilo ništa drugo nego priznavati da čovjek nezna šta radi! Za nas je rješenje jasno. Tradicionalna teologija ostavlja razumu jedan izgled objavljene istine, koji upravo odgovara univerzalističkom staju apologetike, naime izgled vjerodostojnosti. To je točan predmet apologetike, usprkos njegovoj općenitosti. On je određen za apologetiku, neka se njega ona drži, nek na nj koncentrira svoje napore

⁹⁶ Ibid. pp. 218, 220.

⁹⁷ Ibid. p. 221, 222.

⁹⁸ Ibid. pp. 222—224.

⁹⁹ Ibid. p. 226.

i nek se otrese razglabanja koje nije usmjereno tome predmetu. Uz taj uvjet ona će moći poprimiti ugled u naučnim krugovima, koji prije svega — i to posve opravdano — traže od nauke, da odredi šta je i čime se točno bavi. Koga ne zadovoljava naše rješenje, neka izvoli dati drugo, bolje. Hoćemo samo svijetla i zato kažemo s Mabilionom: Naša je pobjeda u tom, da nas istina pobjedi.¹⁰⁰

21. Iza ovakove sjajne i rigorozne rasprave o predmetu apologetike čovjek se vrlo čudit mora, da u nekim apologetskim djelima — pisanim kasnije — nije došlo do veće jasnoće. Ne zalazeći zasad principijelno u kritiku ma čijeg mišljenja, zadovoljit ćemo se time da u ovom ostsjeku samo jedno navedemo. Gaston Rabeau, u god. 1930., piše: apologetika ima ove značajke: 1. Ona zasniva svoje argumente na vjeri već posjedovanoj i analiziranoj (sic). 2. Ona prima svoj oblik od intelektualne strukture društvene misli Crkve (?). 3. Stvarno ona resumira propovijedanje Crkve donoseći dokaze o evandeoskoj istini. 4. Ona zavisi od katoličke teologije (?). Ona je njezina defenzivna funkcija. Prema tome ona pretpostavlja principe teologije (?). Teologu pripada zadaća da objašnjava pojmove, što ih vjera pruža i na koje se apologetika oslanja i načela koja apologetikom ravnaju.¹⁰¹

Jasnija, ali bez osvrtnja na stečene rezultate je »Katholische Apologetik« što je ju napisao Dr. Bernardin Goebel, O. M. Cap., lektor teologije u Münsteru u Westfalskoj. Katolička apologetika, prema ovom djelu, je ona nauka koja dokazuje i brani objavljeni značaj katoličkog kršćanstva racionalno ili barem počevši od racionalnih principa.¹⁰² Tako predmet apologetike obuhvaća dvoje: Činjenicu da je Bog objavio vjeru koja sve ljude obvezuje, i da tu objavu po volji i odredbi Božjoj čuva katolička Crkva.¹⁰³ Apologetika ovako shvaćena nije nauka o religiji, ni religiozna filozofija, a razlikuje se također po svojoj nutarnjoj biti (innerwesentlich) od svih teoloških disciplina.¹⁰⁴ Uza sve to ona je nužan preduvjet teologije! To je dapače njezina glavna zadaća, da pripravi i osigura temelj teološke zgrade. Tek u drugom redu ima pred očima protivnike katoličke vjere.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Ibid. p. 227.

¹⁰¹ Gaston Rabeau, Apologétique, Paris, 1930, p. 18, 19.

¹⁰² P. Dr. Bernardin Goebel O. M. Cap., Katholische Apologetik. Freiburg im Breslau 1930. p. 1.

¹⁰³ Ibid. p. 1, 2.

¹⁰⁴ Ibid. p. 4, 5.

¹⁰⁵ Ibid. p. 6, 7.

Ovo stajalište pisca može se, vjerojatno, objasniti time, da on među strogo apologetskim autorima navodi isključivo Nijemce.¹⁰⁶

21. P. Reg. Garrigou-Lagrange, poznati teolog naših dana nastavlja i razrađuje misao svog učitelja A. Gardeila. On se postavlja na striktno stajalište, što ga traži Gardeil obzirom na predmet apologetike i u tom smislu piše svoje zamašno djelo »De Revelatione«.^{106b}

Značajka je međutim njegovog djela, da u njemu dolaze do izražaja shvaćanja i nekih starijih apologeta, kao na pr. u pogledu pitanja egzistencije Božje. Ipak on ostaje dosljedan osnovnoj misli: sve samo utoliko ulazi u apologetiku ukoliko treba da privede konačnom cilju, dokaže naime razumsku opravdanost vjere. Tako je i s raznim drugim dijelovima: sve postaje predmetom razlaganja samo ukoliko potpomaže konačnu afirmaciju: Bog je govorio, pohranio svoje riječi u Crkvi, pa zato Bogu i Crkvi treba vjerovati. Otud u njegovom izlaganju snažan i strogo naučni postupak koji logički i neumoljivo ide jednom cilju. Tu nema podjele na »jače« ili »slabije« dokazne dijelove koje čovjek i te kako može zamijetiti u nekim starijim apologetikama; sve je naprotiv organizirano u jednom jedinom pravcu, koji bez prekida i zavijanja, bez zaobilaženja i skokova vodi neodoljivom uvjerenju da je Bog objavio kako ga treba štovati, te da prema tome moramo akceptirati njegovu objavu.

Kako se njegovi pogledi znatno podudaraju s pogledima A. Gardeila to nije potrebno da ih ovom zgodom detaljnije iznosimo.

Spomenut moramo, da se za Garrigou-Lagrange-om poveo u glavnom i Joseph Falcon S. M. u svom djelu »La Crédibilité du Dogme Catholique. Apologétique scientifique«. Po njemu je apologetika nauka, čiji je materijalni predmet katolička dogma uzeta kao cjelina, formalni pak predmet vjerodostojnost ove dogme, a spoznajni motiv ili princip naravno svjetlo razuma pod vodstvom vjere (ukoliko naime vjera pokazuje cilj prema kome se ide). Ta je definicija preuzeta od Gardeila i Garrigou-Lagrange-a.

Po ovom shvaćanju apologetika je teološka disciplina, teologija zapravo samo »per extensinem«, ili, drugim riječima, onaj dio teologije, u kome ona — proširivši svoje područje — razumski opravdava svoje vlastite principe.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Ibid. pp. 24, 26.

^{106a} Od preko 1000 strana.

^{106b} P. Fr. Reg. Garrigou-Lagrange O. P., *De Revelatione per Ecclesiam Catholicam propositam*, Vol. duo, 3. Editio, Romae, 1929.

¹⁰⁷ R. P. Joseph Falcon S. M., *La Crédibilité du Dogme Catholique*. Lyon Paris 1933. pp. 18—23.

Približno isto stajalište zastupa i Joseph Lahitton, samo što zbijenijim načinom izražava svoju misao. Apologetika nije čisto filozofska znanost, nego znanost doista teološka, predhodni dio teologije, u kome ona opravdava svoje principe t. j. samo Božansku objavu.¹⁰⁸ Gotovo posve isto shvaćanje ima J. Hermann kao i njegovi nasljednici Al. Stebler i B. Raus.¹⁰⁹

22. G. S. Zimmermann, profesor filozofije na bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, osvrnuo se također, iako više s metodološkog stajališta, na predmet apologetike.

Insistirajući, dakle, više na momentima koji moraju voditi pisca apologetskih udžbenika, g. Zimmermann određuje uza sve to strogo naučne karakteristike takvog rada. Zadaća je apologetike da demonstrira božanstvenost kršćanske religije. To je njezin glavni cilj. Da do njega dođe, ona sebi mora najprije utrti puteve koji vode do tog demonstriranja i to je njezin preliminarni zadatak. To ne znači, da je ovaj posljednji zadatak manje važan ili sporedan prema navedenom glavnom zadatku: obrazložiti istinu da je kršćanska religija od Boga. Naprotiv rasprava o pretpostavkama ove istine još i važnija u toliko, što ljudi upravo u vezi s ovim pretpostavkama postaju nepristupačni za glavni cilj apologetike.

Osnovna je pretpostavka, bez koje apologetika ne može polučiti svog glavnog cilja: priznavanje Boga ili teizam. Nepriznavanje Boga onemogućilo bi apologetičaru svaki pristup raspravljanju o kršćanskoj religiji. Stoga bi promašila svoj cilj apologetika, koja sebi u zadatak nebi stavila riješavanje problema o Bogu. Recimo koja bi otpočela objašnjavanje pojma vrhunaravna religija i pojma čudo. Ne samo da tu knjigu dalje od prve stranice neće pročitati nitko osim teologa, nego je takva metoda sasvim nenaučna, jer otpočima pojmovnim analizama i distinkcijama. Niti je psihološka, jer nije aperceptivna, a niti je logička, jer sustavno ne obuhvaća one dijelove koji organički sačinjavaju cjelinu sa istinom o božanskom izvoru kršćanstva.¹¹⁰

Polazeći od ovih načela apologetika ima ovako koncipirati svoj predmet: Uvodno će pobuditi interes prikazavši važnost predmeta, problem naime vjere uopće, a napose kršćanske

¹⁰⁸ Josephus Lahitton S. Th. Dr., *Theologiae Dogmaticae Theses Tomus I.* Paris 1932. pp. 18—23.

¹⁰⁹ R. P. Hermann, *Institutiones Theologiae Dogmaticae*, tomus primus. Editio septima. Recogn. PP. Stebler et Raus. Lugduni — Lutetiae Parisiorum 1937. pp. 5. 56—60.

¹¹⁰ Prof. S. Zimmermann, *Apologetske refleksije*, *Katolički List*, Zagreb 1931. str. 115.

vjere. Tu će se pokazati kao historijska činjenica da su ljudi u saobraćaju s Bogom na razne načine i da u tom saobraćaju stoji vjera ili religija. Sa svim drugim historijskim vjerama kršćanstvo ima to zajedničko, da i ono predstavlja stanoviti saobraćaj s Bogom. Iza toga se postavlja pitanje, kako je došlo do saobraćaja čovječanstva s Bogom. U tom dijelu će se objasniti kako je pitanje saobraćaja s Bogom usko vezano uz problem svrhe ljudskog života, koji neodoljivo traži svoj uzrok i svoj konačni smisao. Nakon toga, u trećem dijelu, utvrđuje se filozofski da težnja za tim saobraćajem s Bogom nije zasnovana na kakvoj fikciji, nego da Bog doista postoji i da je on sam kao stvoritelj čovjekov stavio mu u dužnost da ga štuje. Tako se dobiva pojam o naravnom religijskom poretku i to je t. zv. *demonstratio religiosa*.¹¹¹

Drugi dio apologetike (*demonstratio christiana*) ističe najprije rezultat prvog dijela: čovjek je razumnim putem došao k Bogu i time do svoje naravne religije. Tko to znade, taj će lako uvidjeti, da nije isključena mogućnost te bi Bog došao čovjeku u susret i uputio ga o religiji do koje čovjek nebi došao po svojoj razumnoj naravi. To je objavljena ili vrhunaravna religija. Ona nije protunaravna nego je što više konvenijentna za čovjeka. Bez obzira međutim na ovu konvenijentnost, historijski je fakat da je Krist postojao i da je sebe predstavio poslanikom Božjim. On je to dokazao i čudesima, prema tome je njegov vjerski nauk od Boga objavljen i to nas potiče da uz njega pristajemo i u njega vjerujemo. Učiteljem pak ove objavljene ili vrhunaravne religije postavio je Krist svoju Crkvu. Sad dolazi treći dio apologetike.¹¹²

Na koncu važno je istaknuti, da g. Zimmermann dopušta i jednu djelomično drugu koncepciju apologetike, ako se radi o čisto teološkom djelu, namijenjenu teolozima koji već poznavaju filozofiju. U tom slučaju moguće je izostaviti ona *praeambula*, koja su čisto filozofske naravi, a odnose se na samo dokazivanje egzistencije Božje. No sve apologetike, koje se obraćaju filozofski još nepripravljenim krugovima moraju svakako voditi računa o nužnim filozofskim pretpostavkama apologetike.¹¹³

23. J. M. Hervé u »Manuale Theologiae Dogmaticae« smatra predmetom fundamentalne teologije: traktate o objavi, o Crkvi i o teološkim mjestima.¹¹⁴ J. B. Bord nasljednik Tanquerey-a

¹¹¹ Ibid. 115, 116, 130, 149, 165.

¹¹² Ibid. 115, 116.

¹¹³ Ibid. 115.

¹¹⁴ Parisiis 1936. Vol. I. Editio Decima Quinta. p. 12.

u 24. izdanju njegove Dogmatike slijedi u pogledu predmeta apologetike svoga predšasnika. Ali neće da se odluči ni za jedno od stajališta, koja tvrde da je apologetika dio teologije ili samostalna nauka.¹¹⁵

P. Auguste Alexis Goupil S. I. u svojoj »Apologétique«, koja zapravo slijedi predavanja P. G. Courta de-a, profesora na bogoslovskom fakultetu katoličke univerze u Parizu, kaže da je bitni predmet apologetike očita **vjerodostojnost** katoličke vjere, a sekundarni predmet očita **poželjnost** katoličke vjere.¹¹⁶

Pučka enciklopedija »Apologétique«, koja je izišla pred nekoliko tjedana pod upravom Maurice Brillanta i M. Nedoncelle-a stoji na stajalištu da je problem apologetike kompleksan i da stoga treba da što više pitanja obradi.¹¹⁷ Red ipak koga teoretski ova enciklopedija dosta iznenaduje. Apologetika treba najprije dokazati da je Bog govorio. To je stvar historije. Zatim treba opravdati one koji svjedoče da je Bog govorio. Treba zatim povezati objavu s našom mišlju, s našom kulturnom filozofskom mišlju, no time stvar još nije gotova: pita se gdje je ta objava koju mi shvaćamo i za koju smo konstatairali da nam je blizu. Pred nama je mnogo crkava, u kojoj se ona nalazi. Da li je tada sav posao apologetike završen? Još uvijek ne. Apologetika ima posla s ljudima koji zabacuju sve temelje na kojima počiva apologetsko dokazivanje i sve njezine pretpostavke: Boga, dušu i t. d. I to treba utvrditi. Konačno, indiferentne treba probuditi, povratiti im ono, što Francuzi rado nazivaju »inquiétude religieuse«.¹¹⁸ Ali ovo je sve dakako tek sumarno — i možda manje sretno nego praktični poredaj gradiva — nabačena skica apologetike.

Čitajući ovo opsežno djelo čovjek vidi da je to prava apologetska enciklopedija i da tu zbilja ima svega. Evo samo nekoliko naslova: Religijska činjenica i potreba, nemogućnost morala bez Boga, naravna religija, opstanak Boga, neumrlost duše, razum i porijeklo vjere, razne pozitivne vjere, objava, Stari Zavjet, evandeoska priprava, Krist, Evanđelja, počeci kršćanstva, nauka Crkve, uzvišenost i značaj Crkve, moral Crkve, djelovanje Crkve, svetost Crkve, čudesa Crkve, nekadanja krivovjerja, katolicizam i druge kršćanske vjere, indijske religije, bezvjerstvo,

¹¹⁵ Tanquerey — J. B. Bord, *Synopsis Theologiae Dogmaticae Fundamentalisi Parisiis* 1937.

¹¹⁶ P. Auguste-Alexis Goupil S. I., *Apologétique*, Paris — Laval 1937. p. 21, 66.

¹¹⁷ Maurice Brillant et l'Abbé M. Nedoncelle, *Apologétique*, Paris 1937.

¹¹⁸ Ibid. p. 13—17.

svjedočanstvo obraćenika i neobraćenika, Biblija, katolička dogma, »razvoj dogmi«, katolička dogma napose, teškoće obzirom na crkvenu povijest i t. d. i t. d. Na koncu knjige je velik broj apologetskih ilustracija.

24. Posljednje, koliko nam je poznato, po datumu izlaženje je djelo što ga je napisao *Sebastian Tromp* S. I. profesor apologetike na gregorijanskoj univerzi u Rimu: »De Revelatione Christiana«, koje je izašlo u posljednjim danima godine 1937. Posljednje po datumu, ono i sadržajno vodi računa o svim dosadašnjim radovima. Ne baš da o njima detaljno raspravlja, nego da vrhovnim jednim naporom pokuša obuhvatiti sve što je dosad ispravna i dobra bilo rečeno o apologetici ili fundamentalnoj teologiji.

Fundamentalna apologetska teologija (*Theologia fundamentalis apologetica*), kaže auktor, je teološka nauka, koja utvrđuje bliže temelje božanske vjere, naime: vjerodostojnost, vjeroobvezatnost i poželjnost čitave kršćanske objave. Kakvim načinom? Oslanjajući se na potpuno sigurne istine božanskog poslanstva Kristova i njegove Crkve. Ona iz svjetla vjere i pod vodstvom vjere t. j. pod rasvjetljenjem i ravnanjem Crkve, razumskim svjetlom filozofski i historijski tumači, dokazuje i brani te značajke.¹¹⁹ Prema shvaćanju autorovom ova je nauka istodobno stabilna i promjenljiva. Ukoliko je fundamentalna teologija, t. j. ukoliko dokazuje vjerodostojnost i vjeroobvezatnost dogmata, utoliko je u najvećoj mjeri pozitivna i stalna. Ukoliko je apologetika, negativna je i utoliko je, prema raznim vremenima vrlo promjenljiva.¹²⁰

Ne upuštajući se u opsežnije izlaganje, moramo ipak na koncu reći da izlaganja profesora O. Trompa izgledaju uistinu posljednji i vrlo zanimljiv pokušaj sinteze apologetske misli.

Zaključak.

Bacimo li sad kratak pogled u nazad, šta da zaključimo? Kod ovako raznovidnih mišljenja pitanje bi možda bolje glasilo: smijemo li šta zaključiti? Ako ikad, a ono sad bi, izgleda, bilo prikladno reći: koliko auktora toliko sentencija. I doista, među svim autorima, koje smo naveli niti dvojica se potpuno, do u sve pojedinosti, ne slažu. Polazeći s raznih stajališta teolozi novijeg vremena zastupaju u pogledu pitanja predmeta apologetike dosta divergentna stajališta.

Ipak, ako navedena mišljenja iz bližeg promotrimo, opažamo da se divergentnosti, barem općenito, sve više i više svode na pitanje materijalnoga predmeta apologetike. Autori se, to je

¹¹⁹ Sebastianus Tromp. S. I., *De Revelatione Christiana*, Editio quarta recognita et emendata Romae 1937. p. 11.

¹²⁰ Ibid. p. 11—13, 18, 19.

očito, ne slažu u točnim materijalnim granicama predmeta koga apologetika treba da obuhvati.

Dok jedni, kao Gutberlet i Pohle, plediraju za najveću slobodu u tom pogledu, dopuštajući praktično stalnu pomičnost granica apologetike, dotle drugi smatraju da i sam materijalni predmet mora čvrsto biti fiksiran. Izvjesno prilagođivanje prilikama dopuštaju dakako svi autori, pa i sam Gardeil koji je inače u tom pogledu veoma strog. Ali dosta ih je koji, bilo eksplicite bilo implicate, naglašuju da taj aneksionistički karakter apologetike ne može ići u beskrajnost. Negdje i njene materijalne granice moraju biti više manje sigurno povučene. Samo što se autori ne slažu u tom gdje. Jedni, kao Bachelet, principijelno pripuštaju u apologetiku samo ono što direktno vodi njezinom konačnom cilju, drugi, a među njima Garrigou-Lagrange i Falcon, dopuštaju da predmet apologetike obuhvati i ono što indirektno tom cilju vodi. Zimmermann smatra da barem s čisto metodološkog stajališta apologetika mora poći od religije, od buđenja interesa za religiju. Njegovog su mišljenja i mnogi drugi ugledni teolozi: Tanquerey, Mausbach, Michelitsch i dr. Ovo obzirom na početne granice apologetike.

Što se tiče konačnih granica nepodudaranje danas nije tako veliko kao nekoć. Sve je manje autora koji eksplicite zastupaju mišljenje da bi traktat »de locis theologicis« spadao u apologetiku. No pitanje traktata »de Ecclesia« još uvijek nije fiksirano u pojedinostima. Jedni ga autori obrađuju samo u bitnim točkama, drugi izlažu s detaljima, koji izgleda ne spadaju u apologetiku.

Kolikegod međutim divergencije postojale još u pogledu materijalnog predmeta apologetike, toliko u pogledu formalnog predmeta (quod) mišljenja se znatno podudaraju. Vjerodostojnost objavljene religije to je, po mišljenju najvećeg dijela pisaca, specifični predmet apologetske nauke. Po tome što proučava vjerodostojnost, — a ne nutarnji odnošaj ili narav objavljenih istina — apologetika postaje distinktna i točno s formalne strane određena nauka. Teško bi dakako bilo reći koji je od citiranih auktora najviše doprinio da se apologetika upravo s ove strane ustalila. Posve su očite u tom pogledu zasluge Al. Schmidta. Ali nesumnjivo su znatne u tom pogledu i zasluge Schilla, Barca, Van Laaka i dr. Od 1908. pa do 1928., a i iza toga, najznatniju ulogu, u pogledu preciziranja formalnog predmeta apologetike, igra temeljita Gardeilova rasprava. Vrlo skromno on to sam ističe u jednoj bilješci izdanja 1928. gdje piše: »Od tog datuma (tj. 1908.) brojna djela, članci po časopisima, riječnicima, izvještajima, univerzitetska i sjemenišna predavanja nadahnula su se idejama ove male knjige i znatno promijenila nekadanje stajanje stvari.«¹²¹ I doista u pogledu formalnog

¹²¹ Op. cit., p. 204

predmeta apologetike nema posve očito odvojena mišljenja među teozozima koje smo spominjali. Ako razlike u tom postoje one su više u načinu kojim stvar izražavaju. Jedni će reći da je formalni predmet apologetike vjerodostojnost objave, drugi razumska očevidnost; u biti ta se mišljenja podudaraju. Divergentnost u to pitanje unosi, čini se, jedino mišljenje onih autora koji drže, da apologetika uz taj primarni formalni objekt mora imati i sekundarni: poželjnost objavljene religije. Forma međutim po sebi mora biti jedna, i ako se hoće da postigne naučno jedinstvo apologetike, neki sekundarni formalni predmet izgleda nemoguć. Pitanje je dakle u najmanju ruku sporno.

Konačno što se tiče pitanja posljednje specifikacije apologetike: svijetla kojim se apologetika ima da služi ili njezinog formalnog predmeta q u o, ono izgleda prilično riješeno: to je svijetlo razuma pod vodstvom vjere. Ipak tko je čitao razne apologetske autore vidio je da se pod ovim na oko jednostavnim i jasnim riječima kriju veoma krupni i neriješeni problemi, problemi samostalnosti apologetike, odnošaja apologetike prema drugim naukama, prema filozofiji a još više prema teologiji. Ako u novije vrijeme nitko gotovo više ne smatra apologetiku dogmatikom, njezina narav u mnogim pojedinostima nije još uvijek determinirana. Pa i kad reknemo da je apologetika teologija »per extensionem« ni tad još nismo svega riješili.

Svakako ovaj osvrt na mišljenja suvremenih teologa na predmet apologetike pokazuje nam nedvojbeno s jedne strane to, da je formalni predmet apologetike točno danas određen, da ona naime doista kao nauka postoji, a s druge strane to, da je pred apologetičarom još veliko polje rada u pogledu konačnog konstituiranja njegove nauke.

